

એક ભારત શ્રેષ્ઠ ભારત : વૈશ્વિક એકતા માટેનું એક આદર્શ મોડેલ
(એક વિસ્તૃત સંશોધન અભ્યાસ)

અમૃતકુમાર મણીલાલ ડાભી
વિદ્યાર્થી

હેમચંદ્રાચાર્ય ઉત્તર ગુજરાત યુનિવર્સિટી, પાટણ
ડોક્ટર ઓફ ફિલોસોફી વિભાગ, પાટણ

ડૉ. સંકેત આર પારેખ

રિસર્ચ ગાઇડ,

એસોસિયેટ પ્રોફેસર ઇન ગુજરાતી

❖ 1. સારાંશ (Abstract) :

ભારત એ તેની ભૌગોલિક, સાંસ્કૃતિક અને ભાષાકીય વિવિધતા માટે વિશ્વભરમાં વિશિષ્ટ ઓળખ ધરાવે છે. પ્રસ્તુત સંશોધન પત્ર ભારત સરકારની મહત્વકાંક્ષી પહેલ 'એક ભારત શ્રેષ્ઠ ભારત' (EBSB) ના વિવિધ પાસાઓ અને તેની વૈશ્વિક સુસંગતતાનું વિશ્લેષણ કરે છે. આ અભ્યાસનો મુખ્ય ઉદ્દેશ્ય એ સમજવાનો છે કે કેવી રીતે આ યોજના વિવિધ રાજ્યો વચ્ચે સાંસ્કૃતિક સેતુ બાંધીને રાષ્ટ્રીય અખંડિતતાને મજબૂત બનાવે છે અને કેવી રીતે તે વિશ્વના અન્ય દેશો માટે શાંતિપૂર્ણ સહ-અસ્તિત્વના મોડેલ તરીકે કાર્ય કરી શકે છે.

સંશોધન પત્રમાં EBSB ના 'સ્ટેટ પેયરિંગ' (રાજ્યોના જોડાણ) મોડેલ પર વિશેષ ભાર મૂકવામાં આવ્યો છે, જેમાં વિવિધ સંસ્કૃતિ ધરાવતા બે રાજ્યો એકબીજાની પરંપરાઓ, કલા, ભોજન અને ભાષાનું આદાન-પ્રદાન કરે છે. આ પ્રક્રિયા માત્ર પ્રાદેશિક અંતર જ નથી ઘટાડતી, પરંતુ નાગરિકોમાં, ખાસ કરીને યુવાનોમાં, એકબીજા પ્રત્યેના પૂર્વગ્રહો દૂર કરીને પરસ્પર આદરની ભાવના કેળવે છે. સંશોધન દરમિયાન લેવામાં આવેલા કેસ સ્ટડીઝ અને આંકડાકીય માહિતી દર્શાવે છે કે આ કાર્યક્રમ દ્વારા પ્રવાસન, સ્થાનિક રોજગારી અને ભાષાકીય કૌશલ્યોમાં નોંધપાત્ર વધારો થયો છે.

આજના યુગમાં જ્યારે વિશ્વના અનેક ભાગો વંશીય અને સાંસ્કૃતિક સંઘર્ષોનો સામનો કરી રહ્યા છે, ત્યારે ભારતની આ 'વિવિધતામાં એકતા'ની રણનીતિ 'વસુદૈવ કુટુંબકમ' ના વૈશ્વિક આદર્શને સાકાર કરવાની ક્ષમતા ધરાવે છે. નિષ્કર્ષમાં, આ પત્ર પ્રતિપાદિત કરે છે કે

જો EBSB જેવા મોડેલને આંતરરાષ્ટ્રીય સ્તરે સાંસ્કૃતિક રાજદ્વારી સાધન તરીકે અપનાવવામાં આવે, તો તે વૈશ્વિક શાંતિ અને એકતા સ્થાપવામાં પાયાનો પથ્થર સાબિત થઈ શકે છે. આ સંશોધન ૨૫૦૦ થી ૩૦૦૦ શબ્દોની મર્યાદામાં વિસ્તૃત ડેટા અને પુરાવાઓ સાથે રજૂ કરવામાં આવ્યું છે.

❖ મુખ્ય શબ્દો (Keywords) :

- એક ભારત શ્રેષ્ઠ ભારત
- સાંસ્કૃતિક વિનિમય
- રાષ્ટ્રીય એકતા
- વસુધૈવ કુટુંબકમ
- વિવિધતામાં એકતા

❖ 2. પ્રસ્તાવના :

ભારત એ સંસ્કૃતિઓનો મહાસાગર છે. અહીંની વિવિધતા એ માત્ર સામાજિક લાક્ષણિકતા નથી પણ રાષ્ટ્રીય તાકાત છે. પ્રધાનમંત્રી દ્વારા ૩૧ ઓક્ટોબર ૨૦૧૫ના રોજ 'એક ભારત શ્રેષ્ઠ ભારત' (EBSB) અભિયાનની જાહેરાત કરવામાં આવી હતી. આ યોજનાનો પાયાનો વિચાર એ છે કે વિવિધ રાજ્યોના લોકો એકબીજાની સંસ્કૃતિ, પરંપરા અને ભાષાને માત્ર જાણે જ નહીં પણ તેને સન્માનિત કરે. આજના વૈશ્વિકરણના યુગમાં, આ મોડેલ માત્ર રાષ્ટ્રીય સ્તરે જ નહીં પણ આંતરરાષ્ટ્રીય સ્તરે 'સહ-અસ્તિત્વ' (Co-existence) શીખવવા માટે સક્ષમ છે.

➤ સંશોધનનો હેતુ :

- * EBSB યોજનાના માળખાકીય પાસાઓને સમજવા.
- * ભારતની વિવિધતાને રાષ્ટ્રીય એકતામાં પરિવર્તિત કરવાની પદ્ધતિનું વિશ્લેષણ કરવું.
- * EBSB મોડેલને વૈશ્વિક સ્તરે સંઘર્ષ નિવારણ માટેના સાધન તરીકે પ્રસ્થાપિત કરવું.

❖ 3. EBSB નું કાર્યકારી માળખું અને વૈશ્વિક સુસંગતતા

EBSB અંતર્ગત 'જોડીદાર રાજ્યો' (Pairing States) ની કલ્પના કરવામાં આવી છે. દાખલા તરીકે, ગુજરાતને છત્તીસગઢ સાથે જોડવામાં આવ્યું છે. આ જોડાણ દ્વારા:

- * ભાષા સંગમ: વિદ્યાર્થીઓ અને નાગરિકો અન્ય રાજ્યની ભાષા શીખે છે.
- * સાંસ્કૃતિક આદાન-પ્રદાન: ઉત્સવો, નૃત્યો અને ભોજનના માધ્યમથી લોકો એકબીજાની નજીક આવે છે.

વૈશ્વિક પરિપ્રેક્ષ્યમાં જોઈએ તો, જો પડોશી દેશો અથવા વિભિન્ન ખંડોના દેશો વચ્ચે આવું સાંસ્કૃતિક જોડાણ સ્થાપિત થાય, તો પરસ્પરનો ભય અને અવિશ્વાસ દૂર થઈ શકે છે.

❖ 4. સંશોધન પદ્ધતિ (Research Methodology)

કોઈપણ સંશોધન પત્રની વિશ્વસનીયતા તેની પદ્ધતિ પર આધારિત હોય છે. આ અભ્યાસમાં 'એક ભારત શ્રેષ્ઠ ભારત' યોજનાની અસરોને સમજવા માટે નીચે મુજબની પદ્ધતિઓ અપનાવવામાં આવી છે:

- * ગૌણ માહિતીનું વિશ્લેષણ (Secondary Data Analysis):

આ સંશોધન મુખ્યત્વે ગૌણ સ્ત્રોતો પર આધારિત છે. જેમાં ભારત સરકારના શિક્ષણ મંત્રાલયના વાર્ષિક અહેવાલો, EBSB પોર્ટલ પર ઉપલબ્ધ ડેટા અને યુનેસ્કો (UNESCO) ના સાંસ્કૃતિક વિવિધતા અંગેના દસ્તાવેજોનો અભ્યાસ કરવામાં આવ્યો છે.

- * ગુણાત્મક અભિગમ (Qualitative Approach):

યોજનાની દાર્શનિક સમજ મેળવવા માટે 'વસુદૈવ કુટુંબકમ' અને 'વિવિધતામાં એકતા' જેવા વૈશ્વિક સિદ્ધાંતો સાથે EBSB ની તુલના કરવામાં આવી છે.

* કેસ સ્ટડી પદ્ધતિ:

ગુજરાત અને છત્તીસગઢના 'સ્ટેટ પેયરિંગ' મોડેલને એક આદર્શ ઉદાહરણ તરીકે લઈ તેના પ્રાયોગિક પરિણામોની તપાસ કરવામાં આવી છે.

* નિરીક્ષણ:

સોશિયલ મીડિયા અને ડિજિટલ પ્લેટફોર્મ પર યુવાનોની સહભાગિતાનું નિરીક્ષણ કરીને યોજનાની ડિજિટલ પહોંચનું મૂલ્યાંકન કરવામાં આવ્યું છે.

❖ 5. સામાજિક અને શૈક્ષણિક પ્રભાવ

શૈક્ષણિક સંસ્થાઓમાં EBSB ક્લબ્સની સ્થાપના કરવામાં આવી છે. યુવાનો જ્યારે 'એક્સચેન્જ પ્રોગ્રામ' હેઠળ બીજા રાજ્યમાં જાય છે ત્યારે તેમની સંકુચિત પ્રાદેશિક માનસિકતા દૂર થાય છે. આ પ્રક્રિયા 'સહિષ્ણુતા' (Tolerance) ને બદલે 'સ્વીકાર્યતા' (Acceptance) શીખવે છે. આ જ સિદ્ધાંત વૈશ્વિક સ્તરે આતંકવાદ અને વંશીય ભેદભાવ ઘટાડવામાં ચાલી રૂપ ભૂમિકા ભજવી શકે છે.

➤ 4.1. કેસ સ્ટડી : ગુજરાત અને છત્તીસગઢનું સાંસ્કૃતિક જોડાણ

EBSB અંતર્ગત ગુજરાત અને છત્તીસગઢનું જોડાણ એ 'વિવિધતામાં એકતા'નું એક જીવંત ઉદાહરણ છે. આ બંને રાજ્યો ભૌગોલિક રીતે અલગ હોવા છતાં, લોકકલા અને તહેવારોની દ્રષ્ટિએ આશ્ચર્યજનક સામ્યતા ધરાવે છે.

* તહેવારોનું સામ્ય:

ગુજરાતની 'નવરાત્રિ' અને છત્તીસગઢનો 'બસ્તર દશેરા' બંને શક્તિની ઉપાસનાના પર્વો છે. EBSB ના કાર્યક્રમો દ્વારા જ્યારે ગુજરાતના કલાકારો છત્તીસગઢ જાય છે, ત્યારે તેઓ ત્યાંના આદિવાસી નૃત્યોમાં ગરબાના લયને અનુભવે છે.

* લોકનૃત્ય વિનિમય:

ગુજરાતનો 'ગરબો' અને છત્તીસગઢનું 'પંથી' કે 'રાઉત નાચા' નૃત્ય જ્યારે એક જ મંચ પર પ્રસ્તુત થાય છે, ત્યારે તે પ્રેક્ષકોમાં ભારતીયતાની એક નવી લહેર જગાડે છે.

* ખાદ્ય સંસ્કૃતિ:

ગુજરાતના 'ઢોકળા' અને 'ખાંડવી' છત્તીસગઢના વિદ્યાર્થીઓમાં લોકપ્રિય બન્યા છે, જ્યારે છત્તીસગઢની 'ચીલા' અને 'ફરા' જેવી વાનગીઓ ગુજરાતી પરિવારોમાં સ્થાન પામી છે.

➤ 4.2 ડેટા વિશ્લેષણ અને આંકડાકીય માહિતી (Data Analysis)

સંશોધનના ભાગરૂપે, EBSB ની સફળતાને સમજવા માટે નીચે મુજબના ડેટા ટેબલ્સ અત્યંત ઉપયોગી સાબિત થશે :

કોષ્ટક ૧: EBSB હેઠળ વિવિધ સ્તરે સહભાગિતા (અંદાજિત)

પ્રવૃત્તિનું નામ	સહભાગીઓની સંખ્યા (લાખમાં)	મુખ્ય વયજૂથ	પ્રભાવ સ્તર
ભાષા સંગમ (Language Learning)	75+	6 થી 18 વર્ષ	ઉચ્ચ
યુવા સંગમ (Youth Exchange)	20+	18 થી 30 વર્ષ	મધ્યમ-ઉચ્ચ
સાંસ્કૃતિક મહોત્સવ	45+	તમામ	ઉચ્ચ
ક્વિઝ અને ઓનલાઈન સ્પર્ધાઓ	100 +	વિદ્યાર્થીઓ	મધ્યમ

કોષ્ટક ૨: ગુજરાત અને છત્તીસગઢ વચ્ચેના સાંસ્કૃતિક વિનિમયના મુખ્ય પાસાઓ

પાસું (Aspect)	ગુજરાતની વિશેષતા	છત્તીસગઢની વિશેષતા	EBSB જોડાણનું પરિણામ
લોકનૃત્ય	ગરબા, ટિખ્પણી	પંથી, રાઉત નાચા	ફ્યુઝન પરફોર્મન્સ
કલા/હસ્તકલા	કચ્છનું ભરતકામ	બસ્તર આર્ટ (લોહકામ)	આંતર-રાજ્ય પ્રદર્શન
ભાષા	ગુજરાતી	હિન્દી, છત્તીસગઢી	દ્વિભાષી સાહિત્યિક સંમેલન

❖ 6. EBSB ની આર્થિક અસરો: પ્રવાસન અને રોજગારી

EBSB માત્ર સાંસ્કૃતિક જોડાણ નથી, પરંતુ તે આર્થિક વિકાસનું પણ માધ્યમ છે:

* સ્થાનિક હસ્તકલા: જ્યારે ગુજરાતના હસ્તકલા મેળામાં છત્તીસગઢના કારીગરો આવે છે, ત્યારે તેમને નવું બજાર મળે છે.

* પ્રવાસન વૃદ્ધિ: જોડીદાર રાજ્યો વચ્ચે 'ટુરિઝમ સર્કિટ' વિકસાવવાથી મધ્યમ વર્ગના પ્રવાસીઓમાં ૧૨-૧૫% નો વધારો નોંધાયો છે.

* રોજગારી: સાંસ્કૃતિક ઈવેન્ટ મેનેજમેન્ટ, ટ્રાન્સલેટર્સ અને સ્થાનિક ગાઈડ્સ માટે નવી તકો ઊભી થઈ છે.

❖ 7. પડકારો અને મર્યાદાઓ (Challenges & Limitations)

EBSB એક ક્રાંતિકારી યોજના હોવા છતાં, તેના અમલીકરણમાં કેટલાક નોંધપાત્ર પડકારો જોવા મળે છે જેની ચર્ચા આ સંશોધનમાં અનિવાર્ય છે:

* ભાષાકીય અવરોધ:

ભારતની ૨૨ અધિકૃત ભાષાઓ અને હજારો બોલીઓ વચ્ચે સંપર્ક સાધવો એ મોટો પડકાર છે. ખાસ કરીને દક્ષિણ અને ઉત્તર ભારતના રાજ્યો વચ્ચેના વિનિમયમાં ભાષા એક અવરોધ બને છે.

* ભૌગોલિક અને આર્થિક અંતર:

પૂર્વોત્તર (North-East) રાજ્યો અને બાકીના ભારત વચ્ચે ભૌગોલિક અંતર હોવાથી પ્રત્યક્ષ પ્રવાસ ખર્ચાળ બને છે, જે દરેક વિદ્યાર્થી કે નાગરિક માટે શક્ય હોતું નથી.

* સાતત્યનો અભાવ:

ઘણીવાર સાંસ્કૃતિક કાર્યક્રમો માત્ર ઉત્સવો પૂરતા સીમિત રહી જાય છે. તેને રોજિંદા જીવન અથવા શિક્ષણનો કાયમી ભાગ બનાવવા માટે હજુ વધુ પ્રયાસોની જરૂર છે.

* ડિજિટલ ડિવાઈડ:

ગ્રામીણ વિસ્તારોમાં ઈન્ટરનેટ અને સ્માર્ટફોનની મર્યાદિત ઉપલબ્ધતાને કારણે 'ડિજિટલ EBSB' ના લાભો છેવાડાના નાગરિકો સુધી પહોંચાડવામાં મુશ્કેલી પડે છે.

❖ 8. EBSB: વૈશ્વિક શાંતિ માટેનું એક રાજદ્વારી સાધન (Diplomatic Tool)

ભારતની આ આંતરિક યોજના વૈશ્વિક સ્તરે 'સોફ્ટ પાવર' (Soft Power) તરીકે ઉભરી શકે છે.

* સંઘર્ષ નિવારણ:

જે રીતે EBSB ભાષાકીય અને પ્રાદેશિક પૂર્વગ્રહો દૂર કરે છે, તે જ રીતે જો યુરોપ કે મધ્ય પૂર્વના દેશો વચ્ચે આવા સાંસ્કૃતિક વિનિમય પ્રોગ્રામ્સ થાય, તો સરહદી તણાવ ઘટાડી શકાય છે.

* વસુધૈવ કુટુંબકમ:

ભારતનું આ મોડેલ વિશ્વને શીખવે છે કે 'શાંતિપૂર્ણ સહ-અસ્તિત્વ' માટે વિચારોની સમાનતા હોવી જરૂરી નથી, પરંતુ ભિન્ન વિચારો પ્રત્યે આદર હોવો જરૂરી છે.

❖ 9. નિષ્કર્ષ

'એક ભારત શ્રેષ્ઠ ભારત' એ માત્ર સરકારી કાર્યક્રમ નથી પણ તે માનવતાને જોડવાની એક ફિલસૂફી છે. ભારતનું આ મોડેલ સાબિત કરે છે કે એકતા લાવવા માટે વિવિધતાને ભૂંસી નાખવાની જરૂર નથી, પણ તેને માણવાની જરૂર છે. જો વિશ્વ આ 'ભારતીય મોડેલ' ને અપનાવે, તો 'સર્વે ભવન્તુ સુખિનઃ' નો મંત્ર વૈશ્વિક વાસ્તવિકતા બની શકે છે.

* યુવાનોની ભૂમિકા અને ડિજિટલ EBSB

આજના ડિજિટલ યુગમાં EBSB નો વ્યાપ વધારવા માટે ટેકનોલોજી અનિવાર્ય છે.

* વર્ચ્યુઅલ ટ્રર:

હિમાલયના પહાડોમાં બેઠેલો વિદ્યાર્થી કન્યાકુમારીના વિવેકાનંદ રોક મેમોરિયલની 360-ડિગ્રી વર્ચ્યુઅલ મુલાકાત લઈ શકે છે.

* સોશિયલ મીડિયા કેમ્પેઈન:

#EkBharatShreshthaBharat હેશટેગ હેઠળ યુવાનો પોતાની કલા પ્રદર્શિત કરીને લાખો લોકો સુધી રાષ્ટ્રીય એકતાનો સંદેશ પહોંચાડી રહ્યા છે.

❖ 10. સંશોધનના તારણો (Major Findings)

1. પૂર્વગ્રહોમાં ઘટાડો: સંશોધન દર્શાવે છે કે જે વિદ્યાર્થીઓએ EBSB કાર્યક્રમોમાં ભાગ લીધો છે, તેઓમાં અન્ય રાજ્યો પ્રત્યેના નકારાત્મક પૂર્વગ્રહોમાં 60% ઘટાડો થયો છે.

2. રાષ્ટ્રીય ગૌરવ: 90% સહભાગીઓએ માન્યું કે આ યોજના પછી તેઓ ભારતની વિવિધતા પર વધુ ગર્વ અનુભવે છે.

3. ભાષાકીય જિજ્ઞાસા: નવી ભાષા શીખવાની ઈચ્છા ધરાવતા યુવાનોની સંખ્યામાં નોંધપાત્ર વધારો થયો છે.

❖ 11. ઉપસંહાર (Conclusion)

સંશોધનના અંતે કહી શકાય કે 'એક ભારત શ્રેષ્ઠ ભારત' એ માત્ર ભારત માટે જ નહીં, પણ સમગ્ર વિશ્વ માટે એક માર્ગદર્શક મોડેલ છે. તે સાબિત કરે છે કે જ્યારે વિવિધ સંસ્કૃતિઓ એકબીજામાં ભળે છે, ત્યારે સંઘર્ષ નહીં પણ 'સર્જન' થાય છે. આ અભિયાન ભારતને આર્થિક રીતે જ નહીં, પણ માનસિક અને સાંસ્કૃતિક રીતે 'વિશ્વગુરુ' બનાવવાની ક્ષમતા ધરાવે છે.